

ЖАНРАВА-СТЫЛЁВАЯ АДМЕТНАСЦЬ ПАЭЗІІ АЛЕСЯ РАЗАНАВА Ў ПЕРЫЯД ТВОРЧАГА СТАНАЎЛЕННЯ

Г.М. Дашкевіч,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь

Важным аспектам літаратуразнаўства з'яўляецца далучэнне да вывучэння аднаго з яго самых складаных адгалінаванняў – жанрава-стылёвага зместу мастацкага твора. Творчасць А. Разанава якраз засведчыла неабходнасць асэнсавання гэтай праблемы ў новым ракурсе: з улікам тых навуковых даследаванняў, якія ўяўляюць сабой прадмет канцэптуальнай гаворкі для выяўлення аўтарскага светаразумення, пошуку свайго адметнага почырку на шырокіх даляглядах паэтычнага спасціжэння жыцця. Зварот да яго творчасці будзе заўсёды запатрабаваны самім часам. У гэтым нам бачыцца грамадская і навуковая значнасць падобнага даследавання. Аналіз асноватворных жанрава-стылёвых элементаў у мастацкай сістэме А. Разанава дазваляе выявіць своеасабліваць мастацкага светабачання таленавітага паэта, вызначыць адметнасці яго непаўторнага аўтарскага стылю, жанравыя новаўвядзенні. А праблема творчай індывідуальнасці застаецца на сённяшні час адной з вызначальных праблем сучаснага літаратуразнаўства.

Ключавыя словы: жанр, стыль традыцыйнае, наватарскае, паэтычная сістэма, мастацтва, філасафічнае, інтэлектуальнае.

GENRE-STYLE FEATURE OF ALES RYAZANOV'S POETRY IN THE PERIOD OF CREATIVE FORMATION

G.N. Dashkevich,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Mozyr, Belarus

An important aspect of literary criticism is the introduction to the study of one of its most complex branches – the genre and style content of a work of art. The work of A. Ryazanov just testified to the need to comprehend this problem in a new perspective: taking into account those scientific studies that are the subject of conceptual speech to identify the author's worldview, to search for his distinctive handwriting on the broad prospects of poetic comprehension of zhytssh. The appeal to his work will always be in demand by time itself. This is what we see as the social and scientific significance of such a study. Analysis of the fundamental genre-style elements in the artistic system of A. Riazanova allows us to identify the originality of the artistic worldview of a talented poet, to determine the features of his unique author's style, genre innovations. And the problem of creative individuality remains for today one of the defining problems of modern literary criticism.

Key words: genre, traditional style, innovative, poetic system, art, philosophical, intellectual.

Уводзіны

Стылявая панарама беларускай паэзіі сканцэнтравала ў сабе ўсе этапы гістарычнага шляху свайго развіцця. Беларускі верш дасягнуў сусветнага ўзроўню дзякуючы плённаму развіццю новых вобразна-асацыятыўных і жывапісна-пластычных магчымасцей, паяднанню філасафічнага і эмацыянальнага, адметна-рэчыўнага і духоўнага, народна-песеннага і касмічнага пачаткаў. Фарміраванне стылю асобнага мастака немагчыма ўявіць без усяго літаратурнага працэсу. У. Гніламедаў выдзяляе некалькі мастацка-стылёвых плыняў: “лірыка-апавядальную, рамантычную, публіцыстычную, філасофска-аналітычную, мастацка-сінкрэтычную і “універсальна-інтэлектуальную” [1, с. 236] Універсальна-інтэлектуальную форму плённа асвойваў Алесь Разанаў. Побач з ім М. Купрэў, А. Глобус, А. Бембель і іншыя творцы, якія знайшлі свае шляхі да актуалізацыі інтэлектуальнага напрамку ў паэтычным творы.

Мэты і задачы: вызначыць спецыфіку стварэння жанрава-стылёвай сістэмы паэзіі А. Разанава ў перыяд творчага станаўлення.

Метады і матэрыял даследавання

Даследаванне жанрава-стылёвай адметнасці паэзіі А. Разанава грунтуецца на аснове параўнальнага-тыпалагічнага і аналітычнага метадаў аналізу твораў. Матэрыял даследавання – зборнікі паэзіі А. Разанава 70-х гадоў і літаратуразнаўчыя працы, прысвячаныя яго творчасці.

Вынікі і іх абмеркаванне

Філасафічна-аналітычная паэзія А. Разанава спалучае шматгранную, сакавітую метафарычнасць і філасофскую змястоўнасць. духоўныя пошукі яго як творцы філасофскага светабачання прывялі да інтэлектуалізму, сталасці паэтычнага мыслення ўжо ў першых яго зборніках. Першая кніга паэта “Адраджэнне” (1970 г.) была заўважана крытыкай. Адзін з самых яркіх даследчыкаў беларускай паэзіі Р. Бярозкін, а таксама паэт А. Вярцінскі адзначылі неардынарнасць таленту маладога паэта. Даволі насцярожана была ўспрынята творчая манера маладога Разанава, адкрыты пошукавы, наватарскі характар яго паэзіі, смелае спалучэнне рыфмаванага сілаба-танічнага і нерыфмаванага, свабоднага верша. Яго мастацкім прыярытэтам, яркай прыкметай індывідуальнага стылю стала смеласць, адкрытасць, раскаванасць зместу і формы ў самым лепшым сэнсе гэтага слова:

*Калі ўсе згублены ключы,
калі – ні шанца,
анічога,
усё ж ідзі,
любі,
крычы
і пасягай на перамогу [2, с. 461].*

Рамантычнасць светаадчування маладога паэта А. Разанава, яго права на эксперыментальныя мастацкія пошукі і адкрыцці знайшлі яскравае пацвярджэнне ў наступных радках:

*Я маю права ўсё закрэсліць
і потым
нанава пачаць [2, с. 6].*

Прага самапазнання, навізны, пашырэння творчага дыяпазону прывяла паэта да плённай перакладчыцкай дзейнасці. З цягам часу А. Разанаў стане стваральнікам некалькіх анталогій замежнай паэзіі, будзе перакладаць з нямецкай, польскай, балгарскай, чэшскай, славацкай, славенскай, македонскай, сербахарвацкай, латышскай, грузінскай і іншых моў свету. Паэт добра ўсвядоміў запавст свайго духоўнага настаўніка М. Багдановіча аб стварэнні такіх твораў, якія адпавядалі б самым значным дасягненням твораў літаратуры свету. Прыцягальная сіла самаадукацыі, спазнання свайго і сусветнага прывяла паэта да новых грунтоўных мастацкіх адкрыццяў. Таму не дзіўна, што кніга “Адраджэнне” была ацэнена крытыкам І. Ралько як “сведчанне паглыблення інтэлектуальнасці і публіцыстычнай завостранасці вершаў... і адначасова – сур’ёзная прыкмета ранняй сталасці паэтычнага мыслення” [3; 7].

Яшчэ ў пачатку 70-х гадоў беларуская паэзія стала на шлях абнаўлення. Яна пачынае асвойваць навукова-тэхнічныя тэрміны, смела выкарыстоўваць іх у паэтычных творах. Нагадаем, што ў рускай літаратуры гэтая з’ява найбольш плённа адбілася ў творчасці выдатнага паэта А. Вазнясенскага. У паэме А. Куляшова “Цунамі” з вышыні сённяшняга часу можна пераканацца, з якой настойлівасцю і заклапочанасцю паэт гаворыць аб будучыні свету, аб агамнай пагрозе. Яго прадчуванні сталі знакавымі для многіх твораў. Не менш значны ўплыў аказала на плеяду маладых творцаў М. Танка, яго арганічная паяднанасць з верлібрам, смелы пошук новых сродкаў метафарычнасці, пазначаных суладдзем моцнай народнай асновы і інтэлекту.

Натуральнае імкненне да філасафічнасці і асваення новых вершаваных форм станюча праяўляецца ў другім зборніку А. Разанава “Назаўжды”, які выйшаў у 1974 годзе. Паэт паўстае як прадстаўнік пакалення, якое генетычна ўвабрала боль і горыч бацькоў і дзядоў, што прайшлі праз вогнішчы вайны. У цэнтры ўвагі – рэальныя гістарычныя асобы: абаронцы Брэсцкай крэпасці (паэма “Назаўжды”), Рагнеда, Кастусь Каліноўскі, дзекабрысты. В. Бечык заўважае рамантычную накіраванасць, пачуццёвую раскаванасць, “асабліваю чуйнасць да ўсіх галасоў жыцця, да гукаў, колераў, свабодных і натуральных праяў навакольнай існасці” [4, с. 216].

Разам з тым, крытыка звярнула ўвагу на паглыбленне ў паэзіі А. Разанава трагічнага, драматычнага погляду на з’явы жыцця:

*Не распнутае доляю ўбогай,
не пранізанае свінцом,
Абкладаецца сэрца аблогай,
Заціскаецца жорсткім кальцом [5, с. 19].*

*Мысліць воблака і зіма,
мысліць возера і дарога...*

*Ды няма ў іх, няма ў іх, няма
неспасціглага сэрца жывога.*

*Грукачы, грукачы, грукачы,
уцякай у туман, у бязмежнасць...*

*Раскрычаліся крумкачы,
абвяшчаючы непазбежнасць [5, с. 19].*

У вершы “Радзіма” трапяткое сэрца паэта напоўнена драматычнымі ўяўленнямі аб бацькаўшчыне, яе будучыні. “Я ў всялосці не з табой, з табой у роздуме і скрусе”, – адзначае паэт. Ён не хоча звяртацца да яе, адзінай і непаўторнай, “ні з нараканнем, ні з мальбой”:

*Ты не ўмяшчаеешся ў куток,
дзе трызніць Буг, дзе Белавежа...*

*Твае не вызначыць мне межы
і не намацаць твой выток.*

*У свет балючы дабяла,
у снежны свет – мае усходы
ідуць: там ты... там ты была!..*

Ты ўся наводдалі заўсёды [5, с. 11].

Ідэйна-стылёвай дамінантай кнігі “Назаўжды”, на наш погляд, з’яўляецца вобраз сэрца, пранізанага болем і спадзяваннем на лепшы лёс беларусаў.

Верш “Шчасце” таксама напісаны ў традыцыйным ключы. Але ў ім адшліфавана, прапушчана праз сэрца кожнае слова, кожны гук. У ім існуе радасць адкрыцця. Талент перамагае смерць. Застаюцца песні, вершы, энсрґія спакутаванай, але непераможнай душы. Зноў згадваюцца бессмяротныя радкі Максіма-Кніжніка з верша “Жывеш не вечна, чалавек”; заклік паэта жыць так, “каб хвалявалася жыццё, каб больш разгону ў ім было, каб цераз край душы лущце не раз, не два пайшло” [6, с. 121].

Аб духоўнай цэльнасці дбае і разанаўскі лірычны герой. У вершы-звароце да музыкі творца заклікае аддаць усе сілы людзям. У гэтым – шчасце, перамога над небыццём:

Твой недаступны лёс,

музыка,

пасуе велічы тваёй.

Як неадкладную пазыку,

Як у глыбіні з галавой,

да ачмурэласці,

да стомы

аддаць ўсё, усё аддаць

і – неістотнаму самому –

хадзіць,

смяяцца,

уздыхаць [5, с. 34].

У. Калеснік – адзін з першых даследчыкаў творчасці А. Разанава – выдзяляе ў яго вершах два струмені – эмацыянальны і мысліцельны. Роздум і хваляванне ў такіх тыпах паэтычнага маналогу “б’юць тады ў адну кропку, ідучы з розных кірункаў”, “патока свядомасці бурліць супярэчнасцямі, але імкне да яснасці” [7, с. 284].

П. Марціновіч у сваёй рэцэнзіі на кнігу “Назаўжды” скупавата, асцярожна, на наш погляд, асэнсоўвае першую нізку пункціраў А. Разанава. Што да паэмы “Назаўжды”, то крытык выказвае захапленне з’яўленню ў творы “радэнаўскага мысліцеля”, які з вышыні вякоў сцвярджае “непераходзячыя гуманістычныя каштоўнасці” [8, с. 166]. Але не менш важнай для сённяшняга разумення творчасці Разанава з’яўляецца думка крытыка пра “зашыфраванасць” асобных радкоў паэмы.

У жанравых адносінах зборнік “Назаўжды” вабіць паяднаннем сюжэтнага верша і верша-роздуму, верша-закліку і балады, верша рыфмаванага і свабоднага. Значная ўвага надаецца ў кнізе “Назаўжды” асваенню жанру пункціраў. Пункціры – паэтычныя мініяцюры ад трох да сямі або васьмі радкоў, насычаныя толькі адной, але важкай, значнай думкай, вобразам, назіраннем. У кнізе “Алесь Разанаў. Праблема мастацкай свядомасці” Г. Кісліцына выдзяляе майстэрскае валоданне таленавітага паэта вершаванай тэхнікай, яго ўдалую спробу скандэнсаваць у адным творы канкрэтны жыццёвы матэрыял і “плыні свядомасці”, “пафаснасць і майстэрскае валоданне вершаванай тэхнікай” [9, с. 72]:

*Кожны ведае сябе дастаткова,
Каб мець пра сябе ўяўленне...
Але і што і хто мы,
не нам стане вядома [5, с. 78].*

*Не вернецца воін,
вандроўнік не вернецца.
вернецца сейбіт...
Заўсёды
вяртаецца сейбіт [5, с. 61].*

У зборніку “Назаўжды” А. Разанаў у большай частцы сваіх пункціраў прэтрымліваецца класічнай рыфмоўкі і рытмікі. З часам у яго творчасці адбудуцца істотныя змены. Пункціры стануць “тым самабытным зернем, з якога вырасла моцнае, “разгалістае” дрэва разанаўскай паэзіі, – версэты, паэмы, вершаказы, зномы, вершасловы” [10, с. 45], – піша Т. Ціхановіч. Даследчыца прасочвае тэндэнцыю эвалюцыі пункціраў як жанра паэзіі А. Разанава.

Асабліва гарманічна спалучаюцца пункціры беларускага майстра з творчасцю японскага паэта XVII ст. Мацуа Басэ, які распрацаваў жанр хоку, блізкі да пункціраў. «Першае, што звяртае нашу ўвагу, – агульнае ў характары пазнання свету, філасофска-інтэлектуальная заглыбленасць і скандэнсаванасць думкі. Па-другое, – фармальнае блізкасць – адсутнасць рыфмы, невялікі памер, монастрафічнасць, некалькі рытмічных груп, няроўных па колькасці складоў, “прычынна-выніковы” сінтаксіс. Улічваючы гэта, паміж хоку і пункцірамі можна было б паставіць знак роўнасці. Мы лічым, што пункціры – адзін з прыкладаў дыялагічнасці разанаўскай паэзіі з сусветным мастацкім вопытам. Дыялог вядзецца на мове вечных катэгорый, адзінакаштоўных як для японца, так і для беларуса» [10, с. 46], – адзначае Т. Ціхановіч.

Малая форма разанаўскага пункціра падштурхоўвае да глыбокага роздуму, самазаглыблення, самааналізу, значных філасофскіх абагульненняў. Асацыятыўны

падтэкст заснаваны на лаканічнасці думкі, глыбіні яе дамінуючай дэталі, якая не звужае змест, а стварае шырокія магчымасці для яго развіцця, абуджае фантазію чытача, свет яго ўяўленняў, выходзіць прагу самаўдасканалення, якой надзелены паэт ад прыроды, якую ўвабраў разам з малаком маці. У малую, мінімальную вершаваную форму А. Разанаў імкнецца ў класі максімальны, агульначалавечы змест.

Вывады

Такім чынам, наватарская сутнасць А. Разанава праявілася ўжо ў самым пачатку яго літаратурнай творчасці. Яго зборнікі “Назаўжды” і “Каардынаты быцця” засведчылі, што ў беларускай паэзіі з’явіўся неардынарны талент, які здольны спалучыць, творча пераасэнсаваць лепшыя здабыткі сусветнай і беларускай паэзіі. Жанрава-стыльовы напрамак А. Разанава 70-х гадоў пачаў вызначацца новаўвядзеннем элементаў нерыфмаванага верша, спалучэннем традыцыйнага і наватарскага выкарыстання жанрава-стыльовай палітры, якая паяднана са зместам, як дрэва з карэннем, і адсвечвае глыбіннай філасафічнасцю. Стыль паэта вызначаецца лаканізмам, гранічнай сцісласцю. Лірычнае “я” А. Разанава сканцэнтравана на трываласці народных каранёў, народнай маралі, гістарычнага шляху беларусаў як нацыі, непарыўнай сувязі асобы з бацькаўшчынай і сусветам.

Літаратура

1. Гніламёдаў, У. Паэзія і стыль / У. Гніламёдаў // *Польмя*. – 1991. – № 2. – С. 229–249.
2. Разанаў, А. Адрэджэнне : вершы / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1970. – 140 с.
3. Ралько, І. Пошукі сутнасці / І. Ралько // *Літаратура і мастацтва*. – 1971. – 28 мая. – С. 7.
4. Бечык, В. Прад высокую красою / В. Бечык. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 271 с.
5. Разанаў, А. Назаўжды: Вершы і паэма / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1974. – 112 с.
6. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – Т. 1: Вершы. Паэмы. пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
7. Калеснік, У. Берасцейскае вогнішча / У. Калеснік // *Польмя*. – 1974. – С. 161–188.
8. Марціновіч, П. Слова ў пошуку / П. Марціновіч // *Малодосць*. – 1975. – № 1. – С. 164–166.
9. Кісліцына, Г. М. Аляксандр Разанаў: Праблема мастацкай свядомасці / Г. М. Кісліцына. – Мінск : Беларус. навука, 1997. – 143 с.
10. Ціхановіч, Т. А. Паэзія Аляксандра Разанава: наватарства, жанравыя пошукі / Т. А. Ціхановіч // *Беларуская мова і літаратура*. – 2006. – № 11. – С. 42–57.

References

1. Gnilamjodaw, U. (1991). Pajezija i st"l". *Polymja*. № 2. – S. 229–249 (In Bel.).
2. Razanaw, A. (1970). *Adradzhjenne: Vershy*. – Minsk, Mast. lit (In Bel.).
3. Ralko, I. (1979). Poshuki sutnasci. *Litaratura i mastactva*. – 1971. – 28 maja. – S. 7 (In Bel.).
4. Bechyk, V. (1984). *Prad vysokaju krasoju*. – Minsk, Mast. lit. (In Bel.).
5. Razanaw, A. (1974). *Nazawzhdy: Vershy i pajema*. Minsk, Mast. lit. (In Bel.).
6. Bagdanovich, M. (1991). *Powny zbor tworaw: u 3 t. T. 1: Vershy. pajemy. peraklady, nasledavanni, charnawyja nakidy*. – Minsk, Navuka i tjehnika (In Bel.).
7. Kalesnik, U. (1974). Berascejskae vognishcha. *Polymja*. – S. 161–188 (In Bel.).
8. Marcinovich, P. (1995). Slova w poshuku. *Maladosc*". № 1. – S. 164–166 (In Bel.).
9. Kislicyna, G. M. (1997). *Ales Razanaw: Prablema mastackaj svjadomasci*. – Minsk, Belarus. navuka (In Bel.).
10. Cihanovich, T. A. (2006). Pajezija Alesja Razanawa: navatarstva, zhanrawyja poshuki. *Belaruskaja mova i liaratura*. – № 11. – S. 42–57 (In Bel.).